МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Кваліфікаційна робота
бакалавра

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ

Виконала: студентка 4-го курсу,
групи 6.2311-ср
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньо-професійної програми
«Соціальна робота»
А. В. Приліпко

Керівник: доцент кафедри філософії,
публічного управління та соціальної
роботи, к.філос.н. Цапліна І. С.

Рецензент: доцент кафедри
політології, доцент,
к.політ.н. Руднєва А.О.

Запоріжжя – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет __соціології та управління_____
Кафедра __філософії, публічного управління та соціальної роботи_____
Рівень вищої освіти бакалавр_____
Спеціальність 231 «Соціальна робота»_____
Освітньо-професійна програма «Соціальна робота»_____

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри філософії,
публічного управління та соціальної роботи
_____ Т.І Бутченко
«__» _____ 2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ
_____Приліпко Анастасії Владиславівни_____
(призвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи __Технології соціальної роботи з дітьми з неповних сімей_____
керівник роботи __Цапліна Ірина Сергіївна, к.філос. н._____
(призвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом ЗНУ від «19» _грудня_ 2025 року _№1992-с__
2. Строк подання студентом роботи _11 червня 2025 року___
3. Вихідні дані роботи_ Капська А. Й. Соціальна педагогіка: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2011. 488 с. Капська А. Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю. Київ: Знання, 2011. 168 с. _ Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Методологія наукових досліджень. Харків: Центр навчальної літератури, 2019. 368 с. Кияниця З. П., Петрочко Ж. В. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч. Ч. І. Сучасні орієнтири та ключові технології. Київ, 2017. 256 с. Пєша І. В., Галайдюк В. В., Сопівник І. В., Кошук О. Б. Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2023. 450 с.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)__1. Дослідити історію дослідження проблеми соціальної роботи з дітьми з неповних сімей. 2._ Розкрити основні поняття дослідження: «технології соціальної роботи», «діти», «неповна сім'я». 3. Проаналізувати принципи та методи дослідження технологій соціальної роботи з дітьми з неповних сімей. 4. Розглянути соціально-психологічні особливості дітей з неповних сімей . 5. Визначити особливості соціальної роботи з дітьми з неповних сімей в Україні . 6. Проаналізувати специфіку соціальної роботи з дітьми з неповних сімей за кордоном. 7._ Здійснити аналіз практичного досвіду реалізації технологій соціальної роботи з дітьми з неповних сімей .8. Сформулювати рекомендації щодо вдосконалення технологій соціальної роботи з дітьми з неповних сімей_____

5.Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

_____

6.Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис,дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Цапліна І.С., доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	02.02.2025	02.02.2025
Розділ 2	Цапліна І.С., доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	11.03.2025	11.03.2025
Розділ 3	Цапліна І.С. ,доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	03.04.2025	03.04.2025

7. Дата видачі завдання _____18 січня 2025 року_____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ зп	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Листопад - грудень 2024	виконано
2.	Бібліографічний пошук	Січень - лютий 2025	виконано
3.	Розробка основних положень	Січень – лютий 2025	виконано
4.	І розділ	Лютий – березень 2025	виконано
5.	ІІ розділ	Березень – квітень 2025	виконано
6.	ІІІ розділ	Квітень -травень 2025	виконано
7.	Систематизація висновків	Травень 2025	виконано
8.	Нормоконтроль	Травень -червень 2025	виконано

Студент _____ __А.В. Приліпко_____

Керівник роботи _____ __І.С. Цапліна _____

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ ___І.С. Цапліна_____

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 55 сторінок, 40 позицій у списку літератури,

СОЦІАЛЬНА РОБОТА, ДІТИ, НЕПОВНА СІМ'Я, ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ, СОЦІАЛЬНИЙ ПРАЦІВНИК,СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА

Мета дослідження: дослідити особливості і розробити рекомендації із вдосконалення технологій соціальної роботи з дітьми з неповних сімей.

Об'єкт дослідження: діти з неповних сімей.

Предмет дослідження: технології соціальної роботи з дітьми з неповних сімей.

Методи дослідження: аналіз, узагальнення, індукція, конкретизація, систематизація, аналогія, аналіз документів.

Гіпотеза дослідження: у процесі соціальної роботи з дітьми з неповних сімей систематично треба впроваджувати комплексні соціальні технології (індивідуальний супровід, соціально-психологічну підтримку, тренінги життєвих навичок), то це забезпечить позитивну динаміку в їхній емоційній стабільності, соціальній адаптації та формуванні конструктивної поведінки.

*Висновки:*1. Були визначені типи сімей, які потребують певних видів соціальної допомоги.

2. Досліджено методи соціальної роботи з неповною сім`єю. Сьогоднішня реальність доводить, що формується система сім'ї з неповної батьківської сім'ї.

3. Процесі соціальної підтримки сімей з неповної батьківської сім'ї, прийомних сімей та сімейних дитячих будинків сімейного типу надання соціальних послуг також має враховувати гендерні особливості.

SUMMARY

The qualification work consists of 55 pages, 40 items in the list of literature,

SOCIAL WORK, CHILDREN, SINGLE-PARENT FAMILY, SOCIAL WORK TECHNOLOGIES, SOCIAL WORKER, SOCIAL ASSISTANCE

*The purpose of research:*to investigate the features and develop recommendations for improving the technologies of social work with children from single-parent families.

Object of research: hildren from single-parent families.

Subject of research:technologies of social work with children from single-parent families.

*Research methods:*analysis, generalization, induction, concretization, systematization, analogy, document analysis.

Hypothesis: in the process of social work with children from single-parent families, it is necessary to systematically implement complex social technologies (individual support, socio-psychological support, life skills training), this will ensure positive dynamics in their emotional stability, social adaptation and the formation of constructive behavior.

Conclusions:1. The types of families that need certain types of social assistance were identified.

2. The methods of social work with single-parent families were studied. Today's reality proves that a family system from a single-parent family is being formed.

3. In the process of social support for families from single-parent families, foster families and family-type orphanages, the provision of social services should also take into account gender characteristics.

ЗМІСТ

ВСТУП……..3
РОЗДІЛ 1.МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ……..6
1.1 Історія дослідження проблеми соціальної роботи з дітьми з неповних сімей…….....6
1.2 Уточнення основних понять дослідження: «Технології соціальної роботи», «діти», «неповна сім'я»…….....13
1.3 Принципи та методи дослідження технологій соціальної роботи з дітьми з неповних сімей…….....17
РОЗДІЛ 2.ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ. …….....19
2.1 Соціально-психологічні особливості дітей з неповних сімей…….....19
2.2 Особливості соціальної роботи з дітьми з неповних сімей в Україні…….....25
2.3 Аналіз специфіки соціальної роботи з дітьми з неповних сімей за кордоном…….....31
РОЗДІЛ 3.ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ……38
3.1 Аналіз практичного досвіду реалізації технологій соціальної роботи з дітьми з неповних сімей…….....38
3.2 Рекомендації щодо вдосконалення технологій соціальної роботи з дітьми з неповних сімей…….....42
ВИСНОВКИ…….....50
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ…….…….....52

ВСТУП

Актуальність дослідження : Сім’я є основоположним соціальним інститутом, що відіграє ключову роль у становленні особистості та розвитку суспільства загалом. Саме в сім’ї формуються перші соціальні ролі, закладаються моральні цінності та норми поведінки, необхідні для гармонійної інтеграції індивіда в соціальне середовище.

Образно кажучи, сім’я – це перша «школа життя», де людина вчиться жити в суспільстві, розкриває власну індивідуальність, здобуває досвід взаємодії та підтримки. Згідно з даними статистики, близько 88,6% населення України проживає в сім’ях, що свідчить про актуальність та значущість цього інституту.

Однак сучасні українські родини стикаються з серйозними викликами. Зниження моральних орієнтирів, відсутність національної стратегії сімейного виховання та високий рівень розлучень (55–65% у середньому по країні, у деяких регіонах – до 90%) призводять до поширення явища неповних сімей.

Неповна сім’я – це структура, де один із батьків самостійно виховує одну або кількох неповнолітніх дітей. Така ситуація може бути зумовлена розлученням, смертю одного з батьків або їхнім роздільним проживанням. У зв’язку з цим зростає потреба в кваліфікованих фахівцях, які володіють ефективними методами соціальної підтримки неповних сімей.

Проблемна ситуація: Попри значний науковий інтерес до проблеми соціальної роботи з неповними сім’ями, ця тема залишається актуальною та недостатньо опрацьованою. Причина цього – у постійних змінах соціальних умов, у яких функціонують неповні родини, а також в еволюції підходів до вирішення пов’язаних із ними проблем.

Сучасні дослідження свідчать, що діти з неповних сімей часто стикаються з підвищеним рівнем тривожності, агресивністю та емоційним відчуженням. Це вимагає глибшого розуміння специфіки таких родин і розробки ефективних стратегій соціальної підтримки.

Отже, подальше вивчення особливостей неповних сімей є важливим для покращення соціально-психологічного стану їхніх членів. Водночас сучасна наукова база ще не забезпечує достатньої кількості методичних рекомендацій для соціальних працівників, особливо щодо формування гармонійних стосунків дошкільнят із соціальним оточенням.

Об'єкт дослідження: діти з неповних сімей.

Предмет дослідження: технології соціальної роботи з дітьми з неповних сімей.

Мета дослідження: дослідити особливості і розробити рекомендації із вдосконалення технологій соціальної роботи з дітьми з неповних сімей.

Згідно з метою сформулюємо такі *завдання дослідження*:

– висвітлити історію дослідження проблеми соціальної роботи з дітьми з неповних сімей;

– розкрити основні поняття дослідження: «технології соціальної роботи», «діти», «неповна сім'я» ;

– проаналізувати принципи та методи дослідження технологій соціальної роботи з дітьми з неповних сімей;

– розглянути соціально-психологічні особливості дітей з неповних сімей;

– визначити особливості соціальної роботи з дітьми з неповних сімей в Україні;

– проаналізувати специфіку соціальної роботи з дітьми з неповних сімей за кордоном;

– здійснити аналіз практичного досвіду реалізації технологій соціальної роботи з дітьми з неповних сімей;

– сформулювати рекомендації щодо вдосконалення технологій соціальної роботи з дітьми з неповних сімей.

Гіпотеза: у процесі соціальної роботи з дітьми з неповних сімей систематично треба впроваджувати комплексні соціальні технології (індивідуальний супровід, соціально-психологічну підтримку, тренінги

життєвих навичок), що забезпечить позитивну динаміку в їхній емоційній стабільності, соціальній адаптації та формуванні конструктивної поведінки.

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку літератури.

РОЗДІЛ 1
МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ

1.1 Історія дослідження проблеми соціальної роботи з дітьми з неповних сімей

Соціальна робота як професія і наука розвивалась з різних підходів і моделей залежно від культурних, економічних і політичних умов кожної країни. Її метою завжди була підтримка осіб у складних соціальних ситуаціях, зокрема дітей, жінок, літніх людей, осіб з інвалідністю та інші вразливі групи населення. В античні часи в Греції та Римі розглядалися питання соціального піклування. Для дітей із багатих сімей була організована освіта, однак для бідних дітей і сиріт державної підтримки не було. У середньовіччі виникали монастирі та церковні організації, які надавали допомогу бідним, сиротам і вдовам. Це була перша форма піклування про сім'ї на рівні релігійних організацій [15, с. 87].

У XIX столітті, з розвитком індустріалізації і урбанізації, соціальна робота почала розвиватись як окрема сфера, орієнтуючись на підтримку дітей і сімей в умовах зростаючої соціальної нерівності. В цей період почали з'являтися перші благодійні організації та державні установи, що займались піклуванням про дітей, що залишились без батьків, або були вразливими через економічні обставини. У Великій Британії наприкінці XIX століття була створена система соціального забезпечення, зокрема для дітей та сімей, які опинилися у важких життєвих умовах. Соціальні реформи того часу, як-от запровадження шкіл, дитячих будинків і стипендій, стали основою для подальшого розвитку соціальної роботи з дітьми та сім'ями в багатьох країнах.

У XX столітті соціальна робота з дітьми і сім'ями набула ще більшої популярності і формалізації. Оскільки індустріалізація та урбанізація збільшили кількість бідних сімей та дітей-сиріт, це сприяло розширенню

благодійних і державних програм для їх підтримки. Після Другої світової війни соціальна робота стала більш структурованою і професіоналізованою, зокрема через вплив міжнародних організацій, таких як ООН і ЮНІСЕФ, які почали активно працювати над поліпшенням ситуації дітей і сімей у світі. Відповідно, концепція соціальної роботи стала розширюватися, охоплюючи психологічну, педагогічну, економічну та правову допомогу сім'ям.

В Україні розвиток соціальної роботи з дітьми та сім'ями мав свої особливості. Протягом радянського періоду соціальна робота з дітьми з неповних сімей практично не існувала як окрема дисципліна. Основною проблемою для соціальної служби було підтримання державного контролю над сім'ями, а також забезпечення умов для дітей в інтернатах або дитячих будинках. Після здобуття незалежності в 1991 році в Україні почалося становлення нової моделі соціальної роботи, яка включала підтримку неповних сімей. Законодавчі та соціальні реформи, що відбулися після 1991 року, змусили переглянути підходи до соціальної роботи, зокрема щодо надання допомоги сім'ям, які переживають розлучення або інші соціальні труднощі [15, с.90].

Перехід від радянської моделі до більш гнучкої і орієнтованої на індивідуальні потреби моделі соціальної роботи в незалежній Україні позначився на зміні соціальних підходів до неповних сімей. У 1990-х роках почали з'являтися перші програми підтримки дітей та сімей у складних життєвих ситуаціях. Проблеми неповних сімей, зокрема питання соціальної інтеграції дітей і підтримки одиноких батьків, стали важливими темами для соціальних служб та державної політики. Зокрема, були створені соціальні програми, які спрямовані на допомогу в таких ситуаціях, як підтримка матеріального забезпечення, медичне обслуговування та психосоціальна допомога дітям з неповних сімей.

Соціальні та політичні зміни, пов'язані з переходом від СРСР до незалежної України, вплинули на розвиток соціальної роботи з дітьми з неповних сімей. Зміни в законодавстві, створення нових соціальних програм,

а також розвиток неприбуткових організацій та благодійних фондів стали основою для нових підходів до вирішення проблем неповних сімей. Водночас в Україні існують певні соціальні виклики, такі як економічна нестабільність, високий рівень безробіття, які також впливають на ситуацію з неповними сім'ями. У результаті соціальна робота з дітьми з неповних сімей в Україні потребує постійної адаптації до нових умов та підходів, як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні [15, с. 95].

У соціальному аспекті діти з неповних сімей нерідко стикаються із проблемами інтеграції у середовищі однолітків. Це особливо помітно в ситуаціях, коли дитина стає об'єктом упереджень або навіть виключення через існуючі стереотипи стосовно неповних сімей. Обмежена увага і підтримка з боку лише одного з батьків може створювати складнощі у розвитку комунікативних навичок і впевненості у стосунках з ровесниками. З точки зору поведінки, відсутність достатньої батьківської дисципліни і контролю в деяких випадках здатна спричинити порушення норм поведінки у дитини.

Що ж стосується академічного розвитку, тут також можуть виникати суттєві труднощі. Емоційний стрес і нестабільність у сім'ї здатні суттєво знижувати навчальні досягнення дітей. Нестача матеріальних ресурсів часто обмежує доступ до додаткових освітніх чи творчих можливостей, які могли б сприяти розкриттю їхнього потенціалу. Таким чином, діти із неповних сімей можуть мати менше умов для всебічного розвитку своїх талантів та здібностей, що ускладнює їхній шлях до самореалізації та успіху в майбутньому [15,с.100].

Розглянемо досвід і підходи А. Капської . до підтримки дітей із неповних сімей . А. Капська– одна з провідних українських науковців у сфері соціальної педагогіки, яка зробила вагомий внесок у розробку теоретичних і практичних засад соціальної роботи з дітьми, що опинилися в складних життєвих обставинах, зокрема в неповних сім'ях.[

Основні підходи А. Капської включають:

– Гуманістичний підхід до дитини. Дитина розглядається як активний суб’єкт соціалізації, що потребує не лише матеріальної, а й емоційної, психологічної підтримки.

– Комплексність соціального супроводу. У своїй праці «Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей» А. Капська наголошує на необхідності міжвідомчої взаємодії – школи, соціальних служб, медичних установ, громадських організацій – для ефективної допомоги дитині та її родині.

Індивідуалізація допомоги. Кожна дитина має унікальні потреби, тому соціальний працівник має враховувати особистісні, вікові, соціальні та психологічні особливості дитини.

– Підтримка виховного потенціалу родини. Навіть у неповній сім’ї важливо зберегти позитивні виховні впливи. Капська підкреслює необхідність роботи з батьками або опікунами, спрямованої на зміцнення їхніх виховних функцій.

– Профілактична спрямованість. Значну увагу приділяє попередженню соціального сирітства, девіантної поведінки, емоційної ізоляції дітей.

Таким чином, підходи Капської А. формують цілісну систему підтримки дитини в неповній сім’ї, яка поєднує педагогічні, психологічні та соціальні інструменти впливу [16, с.167].

Концепція А. Капської:

1. Підхід до дитини як до суб’єкта соціалізації.

А. Капська розглядала дитину не лише як об’єкт допомоги, а як активного учасника соціальних процесів. Особливо це важливо для дітей із неповних сімей, які можуть стикатися з дефіцитом уваги, підтримки та моделей для наслідування.

Сім’я – ключове соціалізуюче середовище.

Навіть якщо сім’я неповна, вона залишається важливим ресурсом для розвитку дитини. Соціальна робота, за А. Капською, має бути спрямована на

підтримку виховного потенціалу родини, роботу з батьком чи матір'ю, а також залучення розширеного кола родичів або опікунів.

3. Інтеграція дитини в соціум.

Особливу увагу приділяла адаптації дитини в соціальному середовищі: через участь у гуртках, молодіжних організаціях, проєктах тощо. Це допомагає дитині подолати відчуття ізоляції.

4. Індивідуалізація соціальної роботи.

Кожна дитина має унікальні обставини, тому А. Капська наголошувала на важливості індивідуального підходу, з урахуванням психолого-педагогічних і соціальних чинників.

5. Міжвідомча співпраця.

У вирішенні проблем дитини мають брати участь школи, соціальні служби, медичні установи, громадські організації – лише так можна досягти сталого результату.

Перспективи розвитку підходів А. Капської у сучасних умовах:

Підходи А. Капської, зосереджені на цілісній соціалізації дитини, індивідуалізації допомоги та міжвідомчій співпраці, залишаються актуальними й сьогодні, проте сучасний контекст вимагає їх переосмислення і доповнення новими компонентами.

По-перше, цифровізація суспільства створює нові можливості для соціальної роботи. В умовах широкого доступу до інтернету та онлайн-ресурсів, важливим аспектом стає цифрове включення дітей з неповних сімей: розвиток їхніх цифрових навичок, безпечне користування онлайн-сервісами, залучення до освітніх платформ. Підхід А. Капської до інтеграції дитини в соціум може бути розширений цифровими інструментами – віртуальними спільнотами, онлайн-консультуванням, дистанційною участю в проєктах.

По-друге, в сучасних умовах зростає значення психоемоційної підтримки дитини, яка втрачає частину родинного оточення. Розвиток програм ментального здоров'я, арт-терапії, психокорекційних тренінгів добре поєднується з ідеєю індивідуального підходу, яку пропонувала А. Капська.

По-третє, нові соціальні виклики – війна, внутрішнє переміщення, міграція – зумовлюють необхідність адаптації концепції Капської до кризового супроводу дітей, які не лише живуть у неповних сім'ях, а й зазнали стресу, втрати дому чи травм [16, с. 180-187].

Отже, перспективи розвитку підходів А. Капської полягають у їхньому розширенні за рахунок:

– впровадження цифрових компонентів у соціальну роботу;

– посилення уваги до ментального здоров'я дітей;

– розробки кризових програм підтримки в умовах сучасних викликів.

Такий розвиток дозволяє зберегти гуманістичну сутність концепції, але водночас адаптувати її до потреб сучасного дитинства.

Сімейно орієнтований підхід у соціальній роботі який описує З. Кияниця разом з Ж. Петрочко – це не просто метод, а ціла філософія взаємодії з родиною, яка ставить її в центр уваги. Його головна ідея: «дитина найкраще розвивається в сімейному середовищі», тому завдання фахівця – не замінити родину, а підсилити її ресурси та допомогти подолати труднощі.

Основні принципи цього підходу:

– Партнерство з батьками: соціальний працівник не «вчить», а співпрацює, поважаючи досвід і думку родини;

– Орієнтація на сильні сторони: замість фокусування на проблемах – пошук ресурсів, які вже є в сім'ї;

– Активна участь сім'ї: батьки залучаються до прийняття рішень, планування допомоги, оцінки результатів;

– Індивідуалізація: кожна сім'я – унікальна, тому підхід адаптується до її потреб, культури, цінностей;

– Інтеграція послуг: залучення школи, медиків, психологів, громади – все для створення єдиного поля підтримки.

Практичні інструменти:

– Оцінка потреб дитини та сім'ї (наприклад, за методикою «Догляд за дітьми»);

– Ведення випадку (ведення справи) – супровід родини від виявлення проблеми до досягнення стабільності;

– Гейткіпінг – система запобігання вилученню дитини з родини, шляхом надання підтримки на ранньому етапі [17,с.124-127].

І. Звір'єва – одна з найвпливовіших дослідниць у сфері соціальної роботи в Україні. Вона зробила величезний внесок у становлення цієї галузі як наукової дисципліни та професійної практики.

Основні напрями її досліджень:

- Теоретико-методологічні основи соціальної роботи: Звєрєва розглядала соціальну роботу як міждисциплінарну сферу, що поєднує соціологію, психологію, педагогіку та право.

- Соціальна педагогіка: вона була однією з перших, хто систематизував поняття, принципи та функції соціального педагога.

- Робота з дітьми та молоддю: особливу увагу приділяла технологіям підтримки дітей у складних життєвих обставинах, профілактиці соціального сирітства, інтеграції дітей у громаду.

- Професійна підготовка фахівців: Звєрєва розробляла стандарти освіти, навчальні програми, підручники для підготовки соціальних працівників і педагогів.

- Інновації в соціальній сфері: вона досліджувала нові форми роботи – наприклад, соціальне партнерство, мультидисциплінарні команди, кейс-менеджмент.

Серед її праць варто згадати:

1. «Соціальна робота в Україні» (у співЛ.Вторстві з О.В. Безпалько) – навчальний посібник, що охоплює історію, теорію та практику галузі

2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери» – унікальне видання, яке систематизує ключові поняття, технології та напрями соціальної роботи

3. Методичні розробки щодо роботи з дітьми, молоддю, сім'ями, людьми з інвалідністю, жінками, які зазнали насильствах [2, с.150-161].

1.2 Уточнення основних понять дослідження: «технології соціальної роботи», «діти», «неповна сім'я»

Технології соціальної роботи – це сукупність методів, прийомів, технік та інструментів, які використовуються фахівцями для надання соціальних послуг та підтримки особам, сім'ям, групам і громадам, що перебувають у складних життєвих обставинах. Це спеціалізовані інтервенції, що сприяють вирішенню соціальних проблем, зокрема таких, як бідність, насильство, соціальна ізоляція, психологічні та емоційні труднощі. У контексті роботи з неповними сім'ями важливими технологіями є консультування, соціальне супроводження, психологічна підтримка, організація групової та індивідуальної роботи з дітьми і батьками, а також правова допомога та організація соціальних програм, що відповідають конкретним потребам цієї категорії сімей. Вибір технології залежить від соціального контексту, мети інтервенції та індивідуальних характеристик учасників [13, с. 156].

Діти – це особи, які перебувають у процесі фізичного, емоційного та соціального розвитку і не досягли повноліття, як правило, до 18 років. Вони є суб'єктами соціальних відносин, але водночас потребують спеціального захисту, піклування та підтримки. Діти потребують особливих умов для розвитку своїх соціальних, інтелектуальних і емоційних здібностей, а також є вразливою категорією в соціальному контексті. У випадку дітей з неповних сімей, особлива увага приділяється їхній емоційній та психологічній підтримці, допомозі у адаптації до нових умов життя, розвитку соціальних навичок і забезпеченню їхніх прав. Діти з неповних сімей можуть відчувати дефіцит уваги, переживати стрес через відсутність одного з батьків, що може впливати на їхнє психічне та соціальне здоров'я. Тому соціальна робота з дітьми в таких сім'ях передбачає широкий спектр заходів, спрямованих на створення комфортних умов для їхнього розвитку та подолання наслідків розлучення або інших труднощів [3, с.57-63].

Сім'я – це соціальна група, яка складається з людей, пов'язаних кровним родством, шлюбом або іншими правовими відносинами, і об'єднаних

спільним побутом, взаємною відповідальністю та підтримкою. Сім’я виконує кілька важливих функцій, зокрема:

1. Репродуктивну – забезпечення продовження роду.
2. Соціалізаційну – формування особистості, передача соціальних, культурних та моральних норм.
3. Емоційну та психологічну – надання підтримки, забезпечення емоційного комфорту та безпеки.
4. Економічну – забезпечення матеріальних потреб своїх членів.
5. Захисну – захист від зовнішніх загроз та забезпечення стабільності.

У контексті соціальної роботи особливу увагу приділяють неповним сім’ям, де один із батьків не бере участь у вихованні дитини, або її виховання відбувається без одного з батьків. Причини утворення неповних сімей можуть бути різноманітними і мати як соціальні, так і особисті причини:

Розлучення: Найпоширеніша причина утворення неповних сімей. В Україні та інших країнах світу кількість розлучень зростає, що часто призводить до того, що один з батьків залишає родину.

Втрата одного з батьків: Це може статися через смерть одного з батьків, що також є однією з причин утворення неповних сімей.

Народження дитини поза шлюбом: У випадку, коли один з батьків не бере участі у вихованні або не визнає своє батьківство, також утворюється неповна сім’я.

Сімейні конфлікти та насильство: Проблеми у взаєминах між подружжям, зокрема насильство в родині або постійні конфлікти, часто призводять до розриву сім’ї і утворення неповної сім’ї.

Міграція: Часто однин з батьків може залишити родину для роботи чи навчання в іншій місцевості або країні, що веде до тимчасового або постійного розриву сім’ї.

Соціально-економічні фактори: бідність, безробіття, нестабільність в економіці можуть сприяти сімейним кризам, що також можуть привести до утворення неповних сімей [3, с.109].

Вплив неповних сімей на розвиток дітей є досить багатогранним і залежить від багатьох факторів, зокрема віку дитини, соціально-економічного стану родини, рівня підтримки від розширеного кола сім'ї чи професійної допомоги. Діти, які ростуть у таких обставинах, часто стикаються з низкою різноманітних емоційних викликів. Розлучення батьків або тривала відсутність одного з них можуть стати серйозним джерелом емоційного стресу, провокуючи глибоке почуття покинутості або втрат, а також спричиняти підвищений рівень тривожності чи депресивних станів. Крім того, відсутність одного з батьків може негативно вплинути на формування здорової самооцінки у дитини. У деяких випадках дитина може відчувати сором через свою сімейну ситуацію, що призводить до ізоляції або небажання ділитися особистими переживаннями з іншими. Зміни в повсякденному житті, пов'язані з переїздами, зміною школи або адаптацією до нового складу домогосподарства, можуть породжувати почуття нестабільності та невизначеності.

Неповна сім'я – це сім'я, у якій дитина чи діти виховуються одним з батьків (матір'ю чи батьком) без участі іншого. Неповні сім'ї можуть виникати внаслідок розлучення батьків, смерті одного з батьків, або через інші соціальні обставини, наприклад, відібрання дитини від одного з батьків через судове рішення. Неповна сім'я є специфічною формою сімейних відносин, оскільки передбачає відсутність одного з батьків, що, зокрема, може впливати на емоційний стан дитини та її соціалізацію. Водночас, такі сім'ї часто стикаються з проблемами матеріального забезпечення, стресом, ізоляцією та відсутністю стабільності, що створює необхідність у спеціалізованих формах соціальної підтримки. У соціальній роботі з неповними сім'ями важливо працювати як з батьками, так і з дітьми, допомагаючи їм долати труднощі, пов'язані з відсутністю одного з батьків, а також з наданням правової та

психологічної допомоги для зменшення негативних наслідків для дитини та всієї сім'ї [3, с.50-57].

Роль соціального працівника полягає у зміцненні самодостатності сім'ї, забезпеченні необхідного рівня соціального забезпечення та інтеграції в суспільні взаємодії.

Найгострішим викликом для неповних сімей є матеріальна нестабільність:

1. Матері-одиначки часто не в змозі самостійно забезпечити себе і дитину;

2. Вони змушені поєднувати функції матері (догляд, приготування їжі, домашній побут) і батька (постійні доходи, житло), що значно ускладнює сімейне життя.

Після розлучення неповна сім'я рідко повертається до попереднього стану. Дітям, особливо єдиним, складно пережити психологічний стрес – у підлітковому віці це може проявлятися підвищеною агресією або тривожністю, тоді як у дітей із братиками і сестричками подібні переживання частково компенсуються підтримкою в родині.

Адаптація дітей з неповних сімей проходить важче – в них нижчі шкільні успіхи, вони проводять більше часу поза домом і рано стають незалежними емоційно та соціально. Такі діти часто швидше дорослішають, але водночас можуть перенести негативні моделі поведінки у власні стосунки та майбутню родину.

Якщо джерелом неповної сім'ї є смерть одного з батьків, ситуація виявляється кризовою. Вдова чи вдівець утрачають інтерес до життя, їхнє коло спілкування звужується, але переживання втрати може об'єднати родину, особливо за підтримки інших близьких. Однак у дітей, що втратили одного з батьків у ранньому віці, виникає передумова для неспецифічної травми, наслідки якої залежать від віку, статі та сімейного оточення. [21,с.115-120].

1.3 Принципи та методи дослідження технологій соціальної роботи з дітьми з неповних сімей

Наукова достовірність результатів будь-якого дослідження значною мірою залежить від дотримання певних методологічних принципів. У межах цієї бакалаврської роботи, присвяченої темі соціальної роботи з дітьми з неповних сімей, передбачається застосування кількох базових підходів.

Насамперед, це принцип об’єктивності, що передбачає неупереджене вивчення предмета, виключення особистісної оцінки та суб’єктивного впливу. У цьому дослідженні основою для висновків слугуватимуть перевірені емпіричні дані.

Важливим є також принцип системності, згідно з яким об’єкт вивчається як сукупність взаємопов’язаних елементів. Зокрема, сім’я розглядається як соціальна система, де кожен її компонент впливає на інші. Це передбачає інтеграцію теоретичних, методологічних і практичних аспектів дослідження в єдину логічну структуру.

Серед застосовуваних методів варто виокремити метод сходження від абстрактного до конкретного, що дозволяє переходити від узагальнених теоретичних положень до їх конкретизації в умовах реального соціального контексту. Абстракція в цьому випадку розглядається як інструмент мислення, що дає змогу виокремити ключові ознаки явища, тоді як конкретизація – як шлях до поглибленого розуміння об’єкта через виявлення зв’язків і залежностей між його складовими.

Метод аналізу дає змогу розчленувати досліджуване явище на окремі елементи з метою їх поглибленого вивчення – наприклад, виокремити фактори, що впливають на розвиток дитини в умовах неповної сім’ї. Синтез, навпаки, забезпечує поєднання отриманих даних у цілісну концептуальну модель надання соціальної допомоги.

Індукція використовується для формулювання загальних висновків на основі окремих фактів та результатів попередніх досліджень, а дедукція – для застосування узагальнених наукових положень до конкретних ситуацій, що

дозволяє логічно впорядкувати емпіричні спостереження та побудувати узгоджену теоретичну базу.

У підсумку, поняття «неповна сім’я» розглядається як форма сімейного устрою, в якій один із батьків самостійно виконує всі виховні функції щодо дитини чи дітей. Однак статистичні дані не завжди точно відображають реальний стан речей, зокрема не охоплюють випадки, коли в родині присутні інші родичі або коли формально повна сім’я фактично функціонує як неповна.

Для ефективної соціальної підтримки необхідна класифікація неповних сімей за низкою критеріїв: причина виникнення, стать батька/матері, склад родини, участь другого з батьків у вихованні, стадія життєвого циклу тощо. Актуальність дослідження визначається не лише кількісним зростанням таких сімей, а й зростаючими труднощами в питаннях виховання, соціалізації та забезпечення базових потреб дітей.

Неповні сім’ї часто стикаються з економічними труднощами, залежністю від державної підтримки та підвищеним рівнем соціальної вразливості. Особливо це стосується матерів, які змушені працювати в умовах низькооплачуваної зайнятості. Однак останнім часом збільшується й кількість батьків, які самостійно виховують дітей. Поряд із цим важливою проблемою залишається стан здоров’я дітей, що зростають у неповних родинах [6, с.20].

РОЗДІЛ 2
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ

2.1 Соціально-психологічні особливості дітей з неповних сімей

Сім’я має ключове значення для становлення й розвитку дитини. Із перших моментів життя вона починає формуватися як соціальна особистість. Батьки автоматично набувають вирішальної ролі в житті малюка, оскільки його фізичне існування безпосередньо залежить від них. З часом емоційна потреба в їхній любові та підтримці набуває дедалі більшого значення. Через взаємодію з батьками дитина вчиться основам соціальної поведінки, засвоює правила спілкування, опановує життєві моделі та інші важливі навички. Тому ставлення батьків до дитини є однією з головних форм міжособистісної взаємодії в родинному колі.

Розвиток емоційних порушень, поведінкових відхилень та інших психологічних труднощів зазвичай пов’язаний із негативними переживаннями в дитинстві. Такі фактори, як внутрішньосімейні конфлікти, відсутність любові, розлучення або смерть одного з батьків, а також жорстоке ставлення до дитини чи непослідовність у виховних методах, мають значний вплив на її психіку. У зв’язку з цим важливо, щоб дитина в родині отримувала постійну турботу, ніжність, тепло і моральну підтримку з боку найближчих і найважливіших для неї осіб – батька й матері. Саме приклад взаємин з батьками стає основою для подальшого побудови стосунків з іншими людьми. Тому наявність обох батьків у житті дитини є надзвичайно важливою.

Серед низки труднощів, із якими зіштовхуються діти, що зростають у неповних сім’ях, особливо слід відзначити їх слабку стресостійкість, занижену самооцінку та низьку соціальну активність. Отже, можна зробити висновок, що вплив батьків на формування особистості дитини багатогранний і розпочинається з наймолодшого віку. Відсутність одного з батьків здатна

призвести до порушень як психічного, так і інтелектуального розвитку, зниження соціальної залученості, деформації особистісних рис, труднощів зі статево-рольовою ідентифікацією, а також до появи різноманітних психологічних або поведінкових відхилень. Усе це суттєво впливає на подальше життя дитини як у соціальному, так і в особистому плані. Після втрати одного з батьків або розлучення часто виникає запитання: яке значення має життя в неповній сім'ї для подальшого розвитку дитини?

Діти з неповних сімей нерідко відчувають сором, особливо в колі однолітків чи перед учителями, через те, що в них «немає повноцінної сім'ї». Окрім почуття образи та болю через відсутність одного з батьків, у них виникає й сумнів у власній цінності. Стан безнадійності, печалі та втрати контролю часто призводить до виникнення комплексу меншовартості. Втрата батька чи матері є серйозною емоційною травмою і здатна стати пусковим механізмом для відхилень у психологічному розвитку. Оскільки діти мають природну потребу в любові, обіймах та близькості, у них виникає глибоке емоційне прив'язання до батьків.

Відчуття безпеки та справедливості є важливою передумовою емоційної стабільності дитини. У сприятливому родинному середовищі батьки задовольняють базові потреби дитини – у захисті, любові, довірі, самореалізації та спілкуванні. Вони створюють традиції, формують життєві навички, мотивують до самостійності, навчання, роботи, прищеплюють соціальні норми й цінності. Крім того, батьки стимулюють інтелектуальний розвиток дитини, залучають її до суспільного життя, формують відповідальність, працелюбність, ініціативність та здатність до автономного функціонування.

Отримання державної соціальної допомоги й аліментів суттєво не змінює матеріального становища неповних сімей. Особливо складно живеться матерям-одиначкам без роботи, а також жінкам, які працюють, але мають кількох дітей і не мають постійного житла – вони перебувають у дуже складних фінансових умовах [23, с. 130–134].

У цій ситуації соціальний працівник, діючи як консультант і підтримка, може:

1. ініціювати виявлення матерів-одиначок, які потребують допомоги;

2. сприяти в оформленні необхідних документів для отримання соціальної допомоги;

3. надати рекомендації щодо розвитку особистісних ресурсів і пошуку оптимальних рішень у надзвичайних ситуаціях;

4. залучити благодійні організації, здатні надати фінансову або матеріальну підтримку матері з дітьми.

Соціальна робота розглядається як універсальна і комплексна діяльність, спрямована на задоволення гарантованих суспільством інтересів і потреб людей, особливо соціально вразливих груп. Соціальні технології в цьому контексті означають професійну діяльність працівників у програмах і проєктах, спрямованих на покращення життєво важливих умов соціальних груп – з оптимізацією функцій і можливістю повторного застосування системи підтримки.

Розлучення батьків є значним фактором ризику для емоційно-особистісного розвитку дитини. Втрачаючи одного з батьків як головного агента соціалізації, вона втрачає звичне середовище підтримки й стикається з новими викликами. У неповній сім'ї психологічні закономірності розвитку дитини змінюються, оскільки один з батьків не здатен врахувати всі аспекти виховання. Через це дитина може стати надто емоційною, тривожною чи замкнутою.

Окрему увагу слід приділяти хлопчикам із неповних сімей, які часто відчувають дефіцит ідентифікації з чоловічим образом. Мати-одиначка намагається компенсувати відсутність батька, але часто змінює виховний стиль — відмовляється від ніжності на користь суворості. Це призводить до того, що хлопчик позбавляється як чоловічої вимогливості, так і м’якого материнського тепла. Такий підхід створює дисбаланс – хлопчики частіше

відчувають самотність, соціальний дискомфорт і недостатню чоловічу підтримку.

Надмірна материнська турбота нерідко формує у хлопчика почуття провини та важку відповідальність за матір. З плином часу така прив'язаність шкодить його здатності будувати власні стосунки. Мати, що не може відпустити дорослого сина, і він сам починає відчувати себе зрадником. Щоб уникнути цього, вже від народження потрібно чітко визначати родинні ролі й не перекладати на дитину надмірну відповідальність.

Часто після розлучення матері неусвідомлено дорікають дитині: «тато нас покинув», — і дитина сприймає це як власну провину через часте використання займенника «ми». Тому особливу обережність слід дотримувати в мовленні — оскільки навіть м'які слова можуть завдати серйозної емоційної травми дитині.

Дівчатка, що ростуть за наявності батька, бачать приклад чоловічої любові з дитинства. Це формує у них емоційний досвід, який вони потім переносять у власні стосунки. Моделі, які вони бачать між батьками, найчастіше служать планкою для майбутніх емоційних зв'язків.

Розлучена сім'я. Процес розлучення травмує психологію дітей і часто руйнує стосунки між мамою та дитиною. Діти з неповних сімей демонструють нижчі навчальні досягнення, проводять більше часу поза домом, менше читають. Серед неповнолітніх правопорушників майже половина — діти з неповних сімей. Водночас вони раніше змушені дорослішати, при цьому не позбавляючись від позитивних рис — винахідливості, чутливості, емоційності. Але чимало психологів зазначають, що у таких дітей бере старт «наслідкова передача розлучень» — вони засвоюють негативні установки та можуть невдало побудувати власну родину.

Напівсирітські сім'ї (після смерті одного з батьків). Втрату супутника життя родина переживає як катастрофу — і дитиною, і батьком, що залишився. Соціальне коло звужується до вузького кола близьких, а спогади про колишню

сім'ю ідеалізуються. Відновлювати соціальну активність таким родинам складно.

Позашлюбні сім'ї – йдеться про стійкі стосунки без реєстрації шлюбу – з дітьми або без них. Такі сім'ї мають закриту соціальну структуру: кожним партнером підтримуються окремі кола, і перехресних зв'язків між ними може не бути. Це підвищує рівень емоційної напруги та ризик розпаду, тому при роботі з такими сім'ями важлива медико-психолого-педагогічна підтримка.

Материнські сім'ї – це випадок, коли мати не перебуває у шлюбі, народила дитину й живе сама або з родичами. Основні фактори впливу – ставлення тата, інших родичів та самої матері до дитини. Коли дитина живе з бабусею й дідусем, підтримка допомагає вирішувати виховні завдання. Якщо ж підтримки немає, турбота про бюджет і дитину стає головним змістом життя, що змінює психологічний настрій матері й її ставлення до дитини [34, с.68-74].

Основні фактори, що впливають на психологічний стан позашлюбної сім'ї, включають: присутність або відсутність другого батька, тип їх взаємодії; ставлення батьків матері-одиначки до дитини; та її особисте емоційне налаштування щодо дитини. Життєві інтереси таких сімей у значній мірі формуються взаємодією з близьким соціальним оточенням. Коли мати проживає з батьками або іншими родичами і отримує від них підтримку, це сприяє формуванню сімейних зв'язків і зосередженню на практичних питаннях виховання.

Навпаки, якщо матері-одиначки не мають підтримки від батьків або близьких, їхнє життя зосереджується виключно на бюджету та догляду за дитиною. Це призводить до психологічного напруження: установки на материнство змінюються, виникає стрес і іноді негативне ставлення до дитини.

У приймальній сім'ї (усиновленій неодруженою жінкою) зазвичай спостерігається підвищена зацікавленість у розвитку дитини – часто це спричинено альтруїстичним налаштуванням. У нових батьків-усиновителів проявляється обережність і незначне втручання в життя дитини. У жінок, які

довго чекали на усиновлення, може виникнути «надмірна опіка» або страх втратити дитину. З часом такі труднощі згладжуються, змінюючись стійкими батьківськими почуттями.

Дистанційна сім'я – така, де при юридично збереженому шлюбі один або обоє партнерів тривалий час перебувають у розлуці через професію (наприклад, моряки, військові, далекобійники, артисти, стюардеси). Для таких сімей характерна інтенсивність почуттів (особливо в «векторних» шлюбах), але думки дослідників щодо їх стабільності розділяються. Проте погоджуються, що дитячий розвиток у таких сім'ях стикається зі складнощами: соціалізацію часто здійснює лише один з батьків (зазвичай мати) або ж навколишнє середовище.

У сім'ях із відстанню між подружжям нерідко виникають суперечки щодо виховання та причин відхилень у поведінці дітей під час родинних зустрічей.

Неповна сім'я – статус, що може виникнути та зникнути протягом життєвого циклу родини. Період неповноти залишає слід як у сімейній системі, так і в кожного її члена. Важливий фактор – на якій стадії життя сім'я стала неповною.

Наприклад, коли дитина ще мала (дошкільна або молодший шкільний вік), а один із батьків змушений був виїхати через еміграцію або роботу, ускладнюється емоційне формування зв'язків. Якщо сім'ї не встигає стабілізуватися після народження дитини, ризик розлучення зростає, особливо якщо дитина була непланована. Приховані мотиви еміграції («утеча» від проблем) ведуть до зростання емоційного відчуження, конфліктності та незадоволення сімейним життям.

Розлучення батьків, а також сімейне насильство, викликають значні стресові реакції у дітей, що проявляються ще до офіційного розлучення. У молодших школярів це призводить до зниження успішності через емоційне напруження. Після розлучення діти часто відчувають сум, гнів, тривогу,

стають замкнутими або неслухняними, особливо у віці 10–13 років – вони втрачають емоційний зв’язок із родиною.

У дітей матері-одиначки з нестабільним матеріальним становищем – високий рівень стресу, що негативно позначається на їхньому емоційному стані, інтелекті та успішності в школі. Натомість, якщо мати має постійну роботу та задоволена нею, в таких сім’ях спостерігається підвищена самоповага, єдність і солідарність, що створює сприятливі умови для дитини [29, с. 12–14].

У результаті, психологічна нестабільність у таких сім’ях, нездатність батьків підтримувати конструктивні зв’язки під час і після розлучення, негативно впливає на емоційне здоров’я дітей. Багато батьків уникають обговорення з дітьми власних переживань, вважаючи їх надто юними для цього або бажаючи їх захистити. Як результат – дитина починає підозрювати, що в родині щось від неї приховують. З часом це провокує почуття страху, провини, фрустрації і відчуження від того з батьків, хто залишився поруч [3, с.65-69].

2.2 Особливості соціальної роботи з дітьми з неповних сімей в Україні

Сучасна соціальна робота в Україні стикається з багатьма викликами, один з яких полягає у наданні дієвої допомоги дітям з неповних сімей. Незважаючи на існування загальних методів підтримки сімей з дітьми, особливості неповної родини додають низку додаткових проблем як для самих дітей, так і для соціальних установ, що мають їх підтримувати. Щоб ефективно діяти в цьому напрямі, соціальна робота потребує більш глибокого та індивідуального підходу, який охоплює не лише матеріальні аспекти, а й емоційно-психологічні, освітні та поведінкові потреби дитини.

Неповна сім’я – це не просто одиниця, де відсутній один із батьків, а соціально-емоційне оточення, в якому дитина може відчувати нестачу уваги, підтримки, авторитету чи рольових моделей. Згідно з даними Міністерства

соціальної політики України, частка неповних сімей в загальній кількості домогосподарств з дітьми перевищує 20 відсотків, і значною мірою такі сім'ї очолюються матерями-одиначками. Це явище особливо помітне в міських районах, хоча ситуація в сільській місцевості також заслуговує на увагу.

Основними факторами появи неповних сімей можуть бути не лише смерть одного з батьків, а й розлучення, трудова міграція чи соціальне сирітство через позбавлення батьківських прав. В умовах воєнного стану кількість таких родин різко збільшилася, особливо через загибель або відсутність батька як захисника.

На перший план зазвичай виходять економічні труднощі. Коли весь тягар утримання домогосподарства лягає на одну особу, рівень доходу в неповній родині часто нижчий за середній. Це впливає на харчування, якість освіти та доступ до різних секцій і дозвілля.

Але економічні проблеми – не єдиний виклик. Не менш важливими є емоційні та психологічні труднощі. Дитина в неповній родині часто відчуває покинутість, самотність і недооціненість. Брак уваги від батьків, які зайняті роботою або перебувають у стресі, може викликати проблеми з самооцінкою і зростання ризику девіантної поведінки. У школі такі діти можуть зазнавати булінгу або соціальної ізоляції, спостерігається вищий рівень агресивності чи замкнутості, проблема в навчанні та труднощі в побудові стосунків.

Особливої уваги потребує дисбаланс гендерної ідентифікації у дітей, що ростуть без батька чи матері, особливо в підлітковому віці. Соціальні працівники повинні враховувати рольові ідентифікаційні кризи, які можуть ускладнювати адаптацію до соціальних норм.

Соціальна робота з дітьми з неповних сімей не обмежується адресною допомогою чи консультаціями. Вона включає системну підтримку родини, створення умов для гармонійного розвитку дитини, компенсацію браку виховного і емоційного ресурсу, підвищення педагогічної обізнаності батьків та профілактику соціального сирітства і девіацій.

Основні принципи такої роботи – індивідуальний підхід, раннє втручання, конфіденційність і повага до гідності, міждисциплінарна взаємодія. Соціальні працівники співпрацюють з психологами, педагогами, юристами.

Практичні форми соціальної роботи включають: сімейний супровід з постійним веденням справи та моніторингом змін; психокорекційну роботу з дитиною – тренінги, групові заняття; психоосвітні програми для батьків; залучення дітей до соціально значущих активностей; захист прав дитини.

У деяких громадах впроваджують менторські програми для підлітків, інклюзивні шкільні платформи та інтерактивні програми «рівний рівному», що дозволяють компенсувати брак соціальної уваги.

На державному рівні є ряд системних ускладнень: недостатня кількість фахівців, особливо в сільській місцевості; велике навантаження на одного соціального працівника; фрагментованість послуг; фінансова нестабільність; відсутність профілактичного підходу.

Україна потребує переходу до комплексної моделі соціального супроводу з механізмами міжвідомчої взаємодії та підтримкою місцевих ініціатив. Перспективними напрямами є розвиток мобільних соціальних служб, розширення освітньо-реабілітаційних центрів, залучення молоді до волонтерства та використання цифрових платформ для координації дій.
Соціальна робота з дітьми з неповних сімей в Україні має низку специфічних рис, зумовлених як соціально-економічними умовами, так і психологічними особливостями таких родин [33, с. 285-289].

У процесі дослідження технологій соціальної роботи з дітьми з неповних сімей важливим є дотримання визначених принципів та використання відповідних методів, які сприяють глибокому розумінню потреб цієї категорії та забезпечують результативність надання допомоги. Саме принципи й методи стають фундаментом для створення дієвих соціальних програм і практик, орієнтованих на підтримку дітей і їхніх батьків.

Принципи дослідження технологій соціальної роботи з дітьми з неповних сімей.

Принцип індивідуального підходу полягає в тому, що кожна дитина з неповної сім'ї має свої особливості, потреби та проблеми, які потребують індивідуального підходу. Це означає, що соціальна робота повинна бути адаптована до конкретних умов кожної сім'ї, враховуючи соціальні, психологічні та економічні чинники, які можуть впливати на життя дитини та її розвиток. Індивідуальний підхід дозволяє розробити персоналізовані плани допомоги, орієнтовані на конкретні потреби дитини та сім'ї. Це підвищує ефективність допомоги, оскільки кожен випадок розглядається як унікальний, і до нього застосовуються найбільш відповідні методи соціальної роботи.

Принцип комплексності передбачає, що соціальна допомога має бути багатогранною і охоплювати всі аспекти життя дитини та її сім'ї. Це означає, що соціальна робота повинна бути спрямована не лише на допомогу дитині в конкретних ситуаціях, але й на підтримку всіх членів сім'ї. Соціальний працівник працює не тільки з дитиною, але й з батьками, допомагаючи їм розв'язувати їхні проблеми в різних сферах – психологічній, соціальній, матеріальній, освітній та правовій. Комплексний підхід дозволяє вирішувати проблеми на кількох рівнях одночасно, що забезпечує стійкість результатів і зменшує ризики повторних проблем у майбутньому.

Принцип конфіденційності та етичності є одним з основних у соціальній роботі, особливо при роботі з дітьми з неповних сімей. Всі аспекти соціальної роботи повинні проводитись з максимальною увагою до приватності інформації, щоб зберегти довіру до соціальних служб та уникнути порушення прав особистості. Це важливо не лише для того, щоб підтримати емоційний комфорт дитини та її сім'ї, але й для забезпечення правової безпеки. Крім того, етичність у соціальній роботі вимагає поважати права і гідність кожної людини, зберігаючи при цьому баланс між наданням допомоги та захистом особистої сфери. Дотримання етичних стандартів дозволяє уникнути зловживань і підтримує позитивний імідж соціальної служби.

Принцип залучення батьків до процесу допомоги є надзвичайно важливим для забезпечення ефективності соціальної роботи з дітьми з неповних сімей. Батьки є ключовими учасниками процесу допомоги, і саме від їхнього активного залучення часто залежить результат. Важливо, щоб батьки брали участь у вирішенні проблем дитини та підтримували соціального працівника в процесі допомоги. Це також включає навчання батьків відповідальності за виховання дітей, допомогу в подоланні труднощів і створенні стабільної та підтримуючої атмосфери для дитини. Активна участь батьків дає змогу домогтися більш стійких результатів і сприяє гармонійному розвитку дитини.

Принцип міждисциплінарного підходу є важливим в роботі соціальних працівників, оскільки соціальні проблеми дітей з неповних сімей є комплексними і часто потребують участі фахівців з різних галузей. Успішна соціальна робота повинна включати співпрацю з психологами, юристами, педагогами, лікарями та іншими фахівцями. Такий підхід дозволяє здійснити всебічну підтримку сім’ям і дітям, а також розглядати проблему з різних аспектів. Завдяки міждисциплінарній роботі можна врахувати всі фактори, що впливають на розвиток дитини та забезпечити повноцінну допомогу, яка відповідає потребам сім’ї в цілому[19, с. 100-104].

Розглянемо основні підходи до соціальної роботи з неповними сім’ями, які найчастіше застосовуються фахівцями на практиці.

За кількістю та складом учасників:

1. Індивідуальні – робота ведеться з конкретною сім’єю або її окремим членом.

2. Групові – взаємодія з однорідними або змішаними групами, до складу яких входять представники кількох сімей;

3. Масові – охоплення значної кількості сімей або їхніх членів.

За тривалістю реалізації:

1. Разові заходи – це, наприклад, тематичні акції чи святкові події;

2. Постійно діючі – робота ведеться у рамках клубів, консультативних пунктів, лекторіїв;

3. «Пульсуючі» програми – організовуються для зниження гостроти проблеми або привернення до неї уваги, після чого переходять у постійний або одноразовий формат.

За часовою перспективою:

1. Короткострокові (до 2 тижнів) – орієнтовані на розв’язання термінових питань або створення інформаційного резонансу.

2. Середньострокові (до 2 місяців) – передбачають подолання функціональних труднощів і наслідків кризових ситуацій.

3. Довгострокові (від 2 місяців) – спрямовані на глибоке вирішення причин і наслідків соціальних проблем у сім’ї.

За форматом проведення:

1. Стаціонарні – здійснюються у фіксованому місці неодноразово;

2. Виїзні – організовуються разово на певній локації;

3. Пересувні – проводяться у різних місцях один раз;

4. Циклічні – охоплюють кілька місць і повторюються з певною регулярністю.

За рівнем самостійності учасників:

1. Групи самодопомоги/взаємодопомоги – ініціативні об'єднання самих сімей;

2. Сім’ї, що працюють за участю консультанта – допомога надається у формі консультацій;

3. Сім’ї, які діють під керівництвом соціального працівника – тісне фахове супроводження.

Соціальні працівники відіграють ключову роль у підвищенні психолого-педагогічної обізнаності батьків у неповних сім’ях. Основні інструменти цієї роботи включають: тематичні лекції, бесіди, консультації, семінари, виставки, підбір спеціалізованої літератури, вечори запитань і відповідей, а також індивідуальні зустрічі.

На практиці спостерігається, що однією з перешкод до побудови здорових стосунків між батьками та дітьми є особистісні якості дорослих, сформовані після розпаду родини. Наприклад, підвищена сензитивність – надмірна емоційна чутливість – яка хоча й важлива для емпатії, може ускладнювати виховний процес.

Ще одним поширеним явищем у неповних сім'ях є проекція батьками власних проблем на дитину. Часто батько або мати схильні приписувати дитині ті риси або поведінкові прояви, які є відображенням власних внутрішніх переживань, не усвідомлюючи цього.

Особливу увагу слід приділити ще одному фактору – непослідовності у вихованні. До дітей висуваються суперечливі вимоги, які постійно змінюються, а їх виконання залишається без належного контролю. Це створює дезорієнтацію в дитини і ускладнює процес її соціального становлення [10, с.130-131].

2.3 Аналіз специфіки соціальної роботи з дітьми з неповних сімей за кордоном

У багатьох країнах світу соціальна робота з дітьми, які зростають у неповних сім'ях, є важливим елементом державної та муніципальної політики соціального захисту. Західні моделі базуються не лише на реагуванні на соціальні проблеми, але й на запобіганні їх появі через системну підтримку як дітей, так і їх батьків. У центрі іноземних підходів стоїть не лише допомога у нагальних ситуаціях, а профілактика та створення сприятливих умов для гармонійного розвитку дитини в сім'ї з обмеженими ресурсами.

У більшості країн світу, зокрема в розвинених державах, діяльність територіальних соціальних служб, які працюють із сім'ями та дітьми, має чітко окреслені завдання. Основними серед них є: сприяння економічній самостійності сімей за підтримки держави, запобігання насильству над дітьми та їх експлуатації, а також формування та підтримка інституційних (притулки,

центри опіки) і неінституційних (в межах місцевих громад) форм допомоги [44, с. 116].

У США система підтримки неповних сімей ґрунтується на федеральному законодавстві, зокрема програмах Medicaid і Temporary Assistance for Needy Families (TANF), а також низці локальних ініціатив. Соціальні працівники мають змогу використовувати різні інструменти впливу: надання цільової фінансової підтримки, організація груп допомоги для одиноких батьків, психологічний супровід дітей, консультації, забезпечення доступу до освітніх, медичних та житлових послуг. Школи в цьому контексті виступають не лише освітніми інституціями, а й важливими партнерами в процесі виявлення сімейних проблем і реалізації програм індивідуального розвитку дітей. Історично становлення системи соціального захисту в США бере початок у діяльності благодійних пансіонів для нужденних, ініціатори яких боролися з дитячою працею, антисанітарією, захищали права жінок і дітей, сприяли реформам у системі правосуддя неповнолітніх і розвитку народної освіти [18, с. 110–112].

Серед ключових напрямів підтримки в США – організація професійних курсів для батьків, допомога з працевлаштуванням, створення служб денного догляду за дітьми для працюючих матерів, підтримка для самотніх матерів у медичних закладах, розбудова служб захисту від домашнього насильства, розвиток системи дитячих будинків і прийомних родин, а також сприяння в отриманні освіти й веденні домашнього господарства.

Європейський Союз, зокрема Швеція та Німеччина, також приділяє значну увагу соціальній роботі з неповними сім’ями. У Швеції політика в цій сфері базується на принципах соціальної інклюзії, гендерної рівності та поваги до прав дитини. Одинокі батьки мають право на державну допомогу, компенсацію за догляд за дітьми, а також доступ до безкоштовної психологічної та юридичної підтримки. Важливим є залучення дітей до прийняття рішень, які безпосередньо стосуються їхнього життя, що сприяє зниженню почуття соціальної ізоляції одиноких батьків.

У Німеччині діяльність соціальних служб координується через Jugendamt — спеціалізовані відомства у справах молоді. Їхні функції включають соціальний супровід родин, контроль умов проживання дітей, організацію тренінгів для батьків, надання правової допомоги, житлових субсидій та освітніх грантів. Важливою складовою підтримки є грошові виплати:

1. Kindergeld – щомісячна допомога на дитину (від 194 до 225 євро);

2. Kinderzuschlag – дотації для малозабезпечених сімей (до 273 євро);

3. Unterhaltsvorschuss – допомога батькам-одинакам, якщо другий з батьків не бере участі у вихованні (154–273 євро залежно від віку дитини);

4. Mutterschaftsgeld – виплати жінкам у декреті, які фінансуються лікарняними касами та роботодавцями;

5.Elterngeld – батьківська допомога, що виплачується протягом 12–24 місяців (максимум – 1800 євро), залежно від доходів родини.

Таким чином, міжнародний досвід демонструє широке розмаїття ефективних підходів до підтримки неповних сімей — від законодавчих ініціатив до систематизованої багаторівневої роботи з родинами. Зокрема, провідну роль у цьому процесі відіграють соціальні працівники, які мають бути не лише посередниками між сім’єю та державними структурами, а й активними агентами позитивних змін у житті дитини та її батьків. [18, с.118-120].

У Великій Британії запроваджена інтегрована модель допомоги, де служби освіти, охорони здоров’я, соціального захисту та юстиції координують свої зусилля для максимально ефективної підтримки дитини. Особливу увагу приділяють соціально-емоційному розвитку, підтримці психічного здоров’я та уникненню стигматизації й ізоляції, що часто зачіпають дітей з неповних сімей.

У Франції надається пріоритет забезпеченню рівного доступу до освіти, культури та дозвілля. Держава фінансує сімейні центри підтримки, де батьки можуть отримати консультації з правових, побутових та психологічних

питань. Соціальні працівники активно співпрацюють із системою охорони здоров'я для оперативного реагування на ознаки депресії, перевтоми або психоемоційного виснаження як у батьків, так і у дітей.

У соціальній роботі з дітьми з неповних сімей у Франції особлива увага приділяється підтримці одиноких батьків та створенню стабільного середовища для дітей, а також забезпеченню їх доступу до соціальних ресурсів.

Франція має потужну мережу соціальних служб, які надають допомогу одиноким батькам у вирішенні матеріальних, психологічних та інших проблем.

1. Забезпечення стабільного середовища:

Соціальні працівники працюють над створенням стабільного та позитивного середовища для дітей, зокрема, шляхом надання психологічної допомоги та підтримки сім'ї в подоланні труднощів.

2. Доступ до соціальних ресурсів:

Надання дітям та їхнім сім'ям інформації про доступ до соціальних програм, послуг та ресурсів, які можуть допомогти їм впоратися з труднощами, пов'язаними з неповним складом сім'ї.

3. Роль соціальних служб:

Соціальні служби в Франції відіграють ключову роль у підтримці дітей з неповних сімей, надаючи їм допомогу у вирішенні проблем та сприяючи їхньому успішному розвитку.

Основні заходи з підтримки неповних сімей у Франції включають зокрема забезпечення житлом:

1. Соціальні служби надають допомогу в пошуку житла або забезпечують тимчасове житло для одиноких батьків та дітей;

2. Забезпечення фінансової підтримки (доступ до різних фінансових програм та субсидій, які допомагають одиноким батькам впоратися з фінансовими труднощам);

3. Також передбачена психологічна підтримка:

1. Надання психологічної допомоги як дітям, так і батькам, у подоланні труднощів, пов’язаних з неповним складом сім’ї.

Сюди включений також захист дітей:

2. Забезпечення захисту дітей від насильства та зловживань, а також надання їм психологічної підтримки та соціального супроводу.

Доступ до освіти:

3. Сприяння доступності освіти для дітей з неповних сімей, а також надання їм допомоги у навчанні.

Соціальна робота з дітьми з неповних сімей в Франції спрямована на забезпечення їхнього розвитку та добробуту, а також на підтримку їхніх батьків у подоланні труднощів, пов’язаних з неповним складом сім’ї [18, с.126].

Спільною особливістю для зарубіжних моделей є акцент на довгострокову підтримку сім’ї, інтеграцію дитини в суспільство, запобігання девіантній поведінці та створення умов для реалізації потенціалу кожної дитини незалежно від соціального статусу родини. Велике значення має участь неурядових організацій, благодійних фондів, церковних структур та волонтерських ініціатив. Така багатоступенева підтримка дозволяє залучати ширше коло ресурсів і підвищує якість соціального супроводу.

На відміну від українських реалій, де значна частина послуг зосереджена на кризовому реагуванні, закордонний підхід є превентивним. Багато послуг інтегровані у загальноосвітні чи медичні заклади, що полегшує доступ до них і знижує ризик стигматизації. Також помітна тенденція до діджиталізації соціальної роботи через використання спеціалізованих платформ для координації дій між службами, ведення електронних досьє сімей, оцінки ризиків та прогресу.

Цей досвід можна адаптувати до українського контексту з огляду на культурні, економічні та правові особливості. Перспективним є впровадження міжвідомчої моделі співпраці, розвиток сімейних центрів підтримки на рівні територіальних громад, створення програм підготовки соціальних працівників

до роботи з неповними родинами, а також активніше залучення волонтерських і громадських ресурсів [30, с.126-130].

У підсумку другого розділу можна стверджувати, що діти, які зростають у неповних сім'ях, частіше зазнають проблем як фізичного, так і психічного здоров'я. Вони схильні до гострих і хронічних захворювань, що перебігають у складнішій формі, ніж у дітей із повних сімей. Ці ускладнення пояснюються не лише стресом, пов'язаним із розлученням або втратою одного з батьків, а й низьким рівнем медичної активності з боку матері чи батька. Водночас обмеження в освітньому супроводі, зокрема неможливість забезпечити повноцінний контроль за дитиною та її поведінкою, створюють додаткові труднощі в її розвитку.

Для підвищення ефективності соціальної підтримки неповних сімей необхідно реалізувати комплекс заходів, які включають вдосконалення державної соціальної політики, налагодження міжвідомчої співпраці, оптимізацію форм і методів соціальної роботи, а також якісну підготовку спеціалістів. Зокрема, державна політика має орієнтуватися на створення гарантованого мінімуму підтримки для всіх неповних сімей, розширення можливостей працевлаштування для одиноких батьків, забезпечення фінансової допомоги при народженні дитини, запровадження пільг для малозабезпечених родин щодо дошкільної освіти та кредитування, а також активне залучення громадських організацій до підтримки таких сімей.

У сфері міжвідомчої співпраці необхідно посилити взаємодію між соціальними працівниками, державними структурами та профільними установами задля покращення умов життя неповних сімей. Це передбачає розробку програм для підвищення доступності соціальних послуг, спільне вирішення проблем сімей у процесі їх життєдіяльності та забезпечення постійного соціального супроводу.

Крім того, слід звернути особливу увагу на оптимізацію методів соціальної роботи: створення адаптованих програм, впровадження

індивідуальних підходів, організацію тренінгів, що сприяють соціальній взаємодії, формуванню життєвих навичок і підвищенню стресостійкості сімей.

Завершальним, але не менш важливим елементом є формування професійної спільноти соціальних працівників, здатних компетентно працювати з неповними сім’ями. Це потребує впровадження освітніх програм, підвищення кваліфікації, спеціалізованих курсів і постійного методичного супроводу.

Усе це створює основу для системного покращення якості соціальної підтримки неповних сімей і забезпечення належного рівня життя, розвитку та адаптації дітей, які виховуються в таких умовах.

РОЗДІЛ 3
ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ

3.1. Аналіз практичного досвіду реалізації технологій соціальної роботи з дітьми з неповних сімей

Соціальна робота з дітьми з неповних сімей є важливим напрямом діяльності соціальних служб, оскільки така категорія дітей часто стикається з емоційними, матеріальними та соціальними труднощами. Реалізація технологій соціальної роботи дозволяє підвищити якість життя цих дітей, сприяти їхньому повноцінному розвитку та інтеграції в суспільство.

1. Особливості дітей з неповних сімей

Діти з неповних сімей можуть мати обмежений доступ до ресурсів, нестачу емоційної підтримки, труднощі у навчанні та спілкуванні. У них частіше спостерігаються психологічні проблеми, знижена самооцінка та соціальна ізоляція.

2. Практика соціальної роботи з дітьми з неповних сімей передбачає надання їм соціальної підтримки, захист їхніх прав та інтересів, а також сприяння розвитку соціального та психологічного благополуччя. Використовуються різні методи, такі як індивідуальна робота, групова робота, сімейна терапія, психологічна консультація, а також залучення соціальних ресурсів.

Основні аспекти практичного досвіду соціальної роботи в застосуванні технологіях соціальної роботи для допомоги дітям з неповних сімей в першу чергу включає оцінку потреб дитини в межах цих заходів проводиться всебічне вивчення життєвих обставин дитини, її психологічного стану та потреб у соціальній підтримці. Після цього розробляється план допомоги.

Він являє собою індивідуальний план допомоги, що враховує потреби та інтереси дитини, а також можливості та ресурси соціального оточення.

Наступним етапом є надання соціальних послуг до соціальних послуг включається такі як психологічна консультація, соціальна реабілітація, допомога в навчанні та працевлаштуванні.

Соціальна робота з дитиною та її родиною передбачає надання комплексної підтримки, спрямованої на подолання труднощів, захист прав та забезпечення добробуту. Одним із ключових напрямів є психологічна підтримка, яка допомагає дитині та її родині подолати складні життєві обставини, налагодити ефективне спілкування й гармонійні взаємини в сім'ї.

З метою захисту прав та інтересів дитини здійснюється представлення її інтересів у державних установах, судових органах, а також під час вирішення конфліктів у родині. Це сприяє створенню безпечного середовища та запобіганню порушенням прав дитини.

У процесі надання допомоги активно залучаються соціальні ресурси – як державні, так і недержавні організації, а також окремі спеціалісти, здатні надати необхідну підтримку. Це дозволяє забезпечити комплексний підхід до вирішення проблем дитини та її сім'ї.

Для підвищення ефективності соціальних послуг проводиться постійний моніторинг та оцінка результатів. За потреби вносяться корективи в індивідуальні плани допомоги, що дозволяє оперативно реагувати на зміни в ситуації та забезпечити якісну підтримку [34,с.179-181].

Можна навести такі приклади застосування практичних методик: в індивідуальній роботі передусім проводяться індивідуальні консультації з дитиною таабо батьками, спрямовані на виявлення та вирішення проблем, а також сприяння розвитку психологічного благополуччя.

В груповій роботі заняття з групами дітей з неповних сімей, спрямовані на формування соціальних навичок, підтримку та розвиток психологічної стійкості.

Також важливим напрямком є сімейна терапія проходить робота з сім'єю для покращення спілкування, вирішення конфліктів та зміцнення сім'ї.

Важливим є залучення соціальних ресурсів:

У результаті надання комплексної допомоги дитині та її родині можуть бути досягнуті значні позитивні зміни. Зокрема, відзначається зниження рівня стресу та психологічного напруження як у дітей, так і у дорослих членів сім'ї. Помітно покращуються соціальні навички, що сприяє ефективнішій взаємодії в родині. Діти отримують більше можливостей для освіти та самореалізації, що відкриває нові перспективи для їх майбутнього. Також спостерігається покращення загального стану здоров'я, як фізичного, так і психоемоційного. Зміцнення сімейних зв'язків і зменшення ризику розлучень є ще одним важливим позитивним результатом.

Водночас існують і певні виклики, які ускладнюють реалізацію соціальної підтримки. Серед них – нестача фінансових та матеріальних ресурсів, обмежений доступ до якісних соціальних послуг, а також дефіцит кваліфікованих фахівців, особливо тих, хто має досвід роботи з дітьми з неповних сімей. Часто виникають труднощі у встановленні довіри та ефективного контакту з деякими дітьми та батьками. Крім того, спостерігається недостатня підтримка з боку держави та суспільства, що уповільнює процеси позитивних змін.

Попри це, є успішні приклади реалізації подібних ініціатив. Наприклад, у деяких громадах в Україні впроваджено програми наставництва та психологічного супроводу для дітей з кризових сімей. Завдяки співпраці соціальних працівників, педагогів та медичних спеціалістів вдалося не лише стабілізувати ситуацію в родинах, а й створити умови для розвитку дітей, які раніше перебували в зоні ризику.

У різних регіонах України активно впроваджуються успішні проєкти соціальної підтримки дітей та їхніх родин. Зокрема, центри соціальних служб у Києві, Львові та Дніпрі реалізовують комплексні програми психологічної адаптації дітей, що дозволяє їм легше долати життєві труднощі й адаптуватися до нових умов. Благодійні організації, такі як «Карітас» та «Надія і житло для дітей», організовують літні табори, заняття з арт-терапії, а також курси

розвитку соціальних навичок, що сприяє розкриттю потенціалу дитини та формуванню позитивного середовища.

У закладах освіти працюють соціальні педагоги, які координують заходи з підтримки дітей із неповних сімей. Вони проводять індивідуальні консультації, профілактичні бесіди, тренінги з розвитку емоційного інтелекту та соціальних навичок, що допомагає таким дітям краще інтегруватися в колектив.

Однак реалізація соціальних програм супроводжується рядом викликів. Серед ключових проблем – недостатнє фінансування, брак підготовлених фахівців і надмірна формалізація підходів до роботи. Окремою проблемою є слабка міжвідомча координація, що ускладнює узгодженість дій між закладами освіти, охорони здоров’я та соціального захисту. Крім того, упереджене ставлення до дітей із неповних сімей все ще залишається поширеним, що створює бар’єри в їхній соціалізації та інтеграції в суспільство [3, с. 20-23].

Державні та громадські організації проводять різноманітні заходи для підтримки дітей з неповних сімей, зосереджуючись на соціальному захисті, освіті, та психологічній підтримці. Ці заходи спрямовані на уникнення ризиків потрапляння таких сімей до групи неблагополучних та забезпечення гідних умов життя для дітей.

У сфері підтримки дітей з неповних сімей важливу роль відіграють як державні, так і громадські організації.

Серед державних структур ключову функцію виконують соціальні служби, які організовують систему соціального захисту. Вони надають сім’ям доступ до матеріальної допомоги, індивідуальних консультацій та комплексу соціальних послуг, що спрямовані на поліпшення життєвих умов. Управління освіти забезпечують дітям доступ до якісної освіти, включаючи заходи соціальної адаптації та психологічну підтримку в школах і дитячих садках. Міністерство соціальної політики України розробляє та впроваджує загальнонаціональні програми допомоги, які передбачають грошові виплати,

пільги та інші види підтримки для дітей із вразливих категорій, зокрема з неповних сімей.

Громадські організації також роблять вагомий внесок у цю сферу. Благодійні фонди надають фінансову й матеріальну допомогу, а також організовують численні акції, спрямовані на підтримку дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Через соціальні мережі та спільноти батьки та діти отримують доступ до інформаційної й психологічної підтримки, що допомагає їм краще адаптуватися до життєвих змін. Родинні та дитячі центри, у свою чергу, проводять консультації, надають професійну психологічну допомогу та організовують навчальні й розвивальні програми, які сприяють зміцненню родинних зв'язків та гармонійному розвитку дітей.

Практичний досвід показує, що ефективна соціальна робота з дітьми з неповних сімей можлива за умови комплексного підходу, співпраці різних інституцій та індивідуалізації допомоги. Подальший розвиток цієї сфери має базуватися на аналізі потреб дітей, залученні інноваційних технологій та підвищенні професійного рівня соціальних працівників [16, с.208].

3.2 Рекомендації щодо вдосконалення технологій соціальної роботи з дітьми з неповних сімей

Сучасна сім'я – це найменший осередок, що представляє все суспільство, його зменшений образ. Водночас сім'я пов'язана з суспільством тисячами ниток. На сучасному етапі розвитку людства були розроблені певні методи соціальної роботи для надання допомоги сім'ям. Сучасність соціальних технологій можна інтерпретувати як сукупність технологій, методів і впливів державних, громадських і приватних організацій, професіоналів та активістів, спрямованих на надання допомоги нужденним сім'ям.

Соціальна робота з неповними сім'ями спрямована на стабілізацію способу життя сім'ї. Він проводиться за місцем проживання, в освітніх

закладах (якщо в сім'ї є неповнолітні діти) та спеціалізованих установах соціального забезпечення. Показники ефективності соціальної роботи з неповними сім'ями не є характеристикою обсягу наданих соціальних послуг, як характеристика ступеня соціальної напруженості або рівня соціальної взаємодії в сім'ї.

Перспективи розвитку соціальної роботи в Україні тісно пов'язані з підвищенням її якості та ефективності, що можливе завдяки реалізації кількох ключових напрямів.

Перш за все, важливою є системна робота над підвищенням кваліфікації спеціалістів. Це передбачає професійний розвиток соціальних працівників через участь у тренінгах, семінарах, вебінарах та конференціях. Сучасна соціальна робота вимагає постійного оновлення знань – з урахуванням змін у законодавстві, новітніх досліджень у сфері соціальної політики та впровадження сучасних методик. Значущим аспектом є також інтеграція практичного досвіду в навчальні програми, включаючи стажування та обмін досвідом як на національному, так і міжнародному рівнях. Сертифікація та атестація кадрів дозволяють гарантувати відповідність спеціалістів актуальним вимогам і стандартам.

Другим важливим напрямом є активне залучення громадських організацій та волонтерів до реалізації соціальних програм. Співпраця з неурядовими організаціями сприяє розширенню спектру соціальних послуг, особливо в кризових ситуаціях. Волонтерський рух можна посилити через інформаційні кампанії, навчання волонтерів та створення спеціалізованих центрів. До спільної роботи варто залучати фахівців з громадського сектору – медиків, психологів, педагогів – як повноцінних партнерів у впровадженні програм підтримки. Участь громади у формуванні місцевих стратегій допомоги також є важливим чинником сталого розвитку соціальної сфери.

Третім напрямом є створення міждисциплінарних команд, до складу яких входять соціальні працівники, медичні працівники, юристи, психологи та педагоги. Такий підхід забезпечує комплексне розуміння проблеми клієнта і

дозволяє надати більш цілісну допомогу. Покращення комунікації між установами – зокрема між центрами соціальних служб, закладами охорони здоров'я та освіти – сприяє більш оперативному реагуванню на потреби клієнтів. Це, в свою чергу, веде до якіснішої оцінки ситуації та ефективнішого вирішення проблем.

Одним із перспективних напрямів розвитку соціальної роботи є впровадження нових інтерактивних методик та цифрових ресурсів підтримки. Цифровізація послуг дозволяє значно розширити доступ до допомоги та підвищити ефективність роботи з клієнтами [40, с. 140-143]

Серед ключових інновацій – використання онлайн-платформ та мобільних додатків для інформування, консультування та моніторингу життєвих ситуацій клієнтів. Такі інструменти дозволяють оперативно реагувати на потреби, а також надавати послуги незалежно від місця перебування людини. Важливим доповненням є впровадження інтерактивних навчальних програм, спрямованих на розвиток навичок у клієнтів. Це можуть бути батьківські курси, тренінги з фінансової грамотності, програми соціальної адаптації, що сприяють самостійності та впевненості осіб у складних життєвих обставинах.

Не менш значущим є створення електронних баз даних, які забезпечують ефективний облік соціальних випадків і покращують обмін інформацією між різними службами – від соціальних центрів до медичних та освітніх установ. Використання штучного інтелекту й аналітичних інструментів відкриває нові можливості для прогнозування соціальних ризиків, аналізу тенденцій та планування своєчасного втручання.

Крім того, розвиток дистанційних форм консультування та онлайн-сервісів значно полегшує доступ до соціальної підтримки мешканцям віддалених або малодоступних регіонів. Це сприяє рівності у доступі до послуг, незалежно від географічного положення [40, с. 144].

Інтегровані соціальні служби відіграють ключову роль у побудові ефективної системи підтримки сімей із дітьми. Їхнє головне завдання полягає

у забезпеченні належної послідовності та прозорості дій під час надання соціальних послуг відповідно до чітко визначених повноважень і відповідальності всіх учасників процесу. Такий підхід дозволяє забезпечити комплексну, особистісно орієнтовану та індивідуальну допомогу сім'ям і дітям, які одночасно потребують кількох видів підтримки.

У межах реалізації завдань інтегрованих соціальних служб важливу роль відіграє підтримка сімей із дітьми, стимулювання відповідального ставлення до батьківства, раннє виявлення потенційних загроз сімейному благополуччю, а також попередження ситуацій, які можуть призвести до вилучення дитини з родинного середовища. Значний акцент робиться також на розвитку альтернативних сімейних форм виховання для дітей-сиріт і тих, хто позбавлений батьківського піклування, а також на підтримці процесів реінтеграції та адаптації вихованців інтернатів до соціального життя.

Діяльність інтегрованих соціальних служб базується на важливих засадах, серед яких – безумовний пріоритет прав та інтересів дитини, прийняття рішень на основі об'єктивного аналізу потреб як самої дитини, так і її сім'ї, комплексний підхід до надання соціальних послуг, їх системність, адресність і доступність. Крім того, у взаємодії з клієнтами велика увага приділяється принципам гуманності, добровільної участі у процесах співпраці, а також залученню самих бенефіціарів – включно з дітьми – до процесу ухвалення рішень, розроблення плану послуг та оцінки ефективності наданої підтримки.

Об'єднання ресурсів та зусиль установ різних рівнів в межах уніфікованої системи дозволяє створити стійке середовище підтримки, що здатне результативно реагувати на виклики, які ставить сучасне суспільство.

Послугами інтегрованих соціальних служб користуються діти, молодь та сім'ї з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах і не спроможні самостійно їх подолати, незалежно від віку, національності чи релігійної належності.

Основним елементом функціонально-змістової структури інтегрованих соціальних служб виступають безпосередньо самі служби, що формуються на базі районних, міських, селищних і сільських центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді й функціонують відповідно до нормативно встановлених положень щодо їхньої діяльності. [2, с. 225-227].

Індивідуальний підхід у роботі з неповною сім'єю передбачає врахування унікальних обставин та потреб кожної конкретної сім'ї, що зазнала розлучення батьків. Він включає в себе глибоке вивчення потреб, надання психологічної підтримки, допомогу у вирішенні соціальних та економічних проблем, а також сприяння формуванню здорових стосунків у сім'ї.

Важливо зрозуміти, які саме потреби має кожна неповна сім'я. Це можуть бути психологічні труднощі, фінансові проблеми, труднощі з вихованням дітей, соціальна ізоляція тощо. Неповним сім'ям часто потрібна допомога у подоланні стресу, пов'язаного з розлученням, та у формуванні нових моделей взаємодії.

Психологи можуть надати індивідуальні консультації або провести групові заняття. Неповні сім'ї можуть потребувати допомоги у вирішенні питань житла, працевлаштування, отримання соціальних виплат, а також у налагодженні соціальних зв'язків. Діти, які виховуються у неповних сім'ях, можуть потребувати особливої уваги. Важливо допомогти їм адаптуватися до нових умов, зберегти зв'язок з обома батьками (якщо це можливо та доцільно) та подолати емоційні труднощі.

Важливо надати підтримку батькам, які самостійно виховують дітей, допомогти їм у налагодженні ефективної комунікації з дітьми, у вирішенні конфліктів та у формуванні здорового сімейного клімату. Необхідно активно використовувати ресурси громади, такі як соціальні служби, громадські організації, освітні заклади та інші, для надання всебічної підтримки неповним сім'ям. Неповні сім'ї можуть відчувати соціальну ізоляцію. Важливо сприяти їхній інтеграції у суспільство, залучати до участі у громадських заходах та створювати можливості для розширення соціальних зв'язків.

Груповий ресурс і взаємодія інституцій: шлях до ефективної підтримки

Груповий ресурс – це потенціал, який виникає та активізується в процесі спільної діяльності людей. Він дозволяє учасникам підтримувати одне одного, бачити себе очима інших (ефект «дзеркала»), надихатися чужими успіхами та отримувати безпечний простір для практики нових навичок. Такий ресурс може реалізовуватись у різних форматах.

Одним із форматів є тренінги, що спрямовані на розвиток конкретних навичок – комунікації, емоційного інтелекту, лідерства. Вони мають чітку структуру та включають практичні завдання. Клубні формати (наприклад, клуби саморозвитку, читацькі або жіночі клуби) дозволяють створити сталу довірливу атмосферу через регулярні зустрічі за інтересами. Ще одним ефективним інструментом є психологічні ігри – вони допомагають у глибокій рефлексії, усвідомленні внутрішніх конфліктів і прийнятті рішень. Прикладами є «Ліла», «Сам собі психолог», «Імагопрактики».

Важливу роль у реалізації групового ресурсу відіграє взаємодія інституцій. Координація шкіл, центрів соціальних служб, благодійних організацій і волонтерів забезпечує комплексний підхід до підтримки дітей і родин.

Школи допомагають виявити проблеми, направляють до фахівців та надають простір для проведення заходів. Центри соціальних служб (ЦССДМ) здійснюють оцінку потреб, надають психологічну та соціальну підтримку, координують допомогу. Благодійні організації пропонують матеріальну підтримку, організовують освітні проєкти та надають гранти. Волонтери допомагають проводити заходи, виступають менторами чи репетиторами, надають емоційну підтримку.

Для оцінки ефективності програм використовують такі показники:

1. Рівень тривожності (вимірюється за допомогою шкал Спілбергера–Ханіна та опитувальників);

2. Самооцінка (оцінюється за шкалами Дембо–Рубінштейна, Розенберга);

3. Соціальна адаптація (визначається через спостереження, соціометрію, анкетування).

Методи моніторингу включають до- та післятестування, регулярне анкетування, фахові спостереження, зворотний зв'язок і ведення кейсів кожного учасника.

Особливу увагу потрібно приділяти розширенню доступу до підтримки для жителів сіл та малих громад. Вони часто мають обмежений доступ до фахівців, стикаються з інформаційною ізоляцією, транспортними труднощами та браком цифрових навичок.

Для подолання цих бар'єрів пропонуються два напрямки:

1. Розвиток виїзних пунктів обслуговування, які включають візити мультидисциплінарних команд у школи, клуби чи бібліотеки, де проводяться тренінги, консультації та психоедукаційні заходи;

2. Онлайн-форми підтримки, що охоплюють відеоконсультації, вебінари, онлайн-групи, гарячі лінії та чат-боти. Важливо використовувати доступні платформи, зокрема Viber, Zoom або Telegram.

У підсумку можна сказати, поєднання групового ресурсу, міжінституційної взаємодії та інноваційних форматів допомоги дозволяє створити ефективну та доступну систему підтримки для кожного, хто її потребує.[10, с.150-153]

Таким чином, сформую висновок до третього розділу: аналіз практичного досвіду реалізації технологій соціальної роботи з дітьми з неповних сімей підтверджує ефективність комплексного та міждисциплінарного підходу. Успішна соціальна робота в цій сфері базується на поєднанні індивідуального супроводу, соціально-психологічної підтримки, профілактичної діяльності в освітньому середовищі та інноваційних інтерактивних методів. Водночас, існують проблеми – недостатня інтеграція послуг, брак фахівців, відсутність стандартизованих алгоритмів роботи з конкретними типами сімей.

Дослідження праксеологічного аспекту дозволило оцінити не лише формальну реалізацію соціальних технологій, а й результативність, доцільність та адаптованість до потреб конкретної категорії дітей. Результати дослідження свідчать, що постійний моніторинг ефективності, рефлексія соціального працівника та гнучкість технологій є необхідними умовами для досягнення сталих позитивних змін у житті дітей з неповних сімей.

ВИСНОВКИ

Отже, поняття «неповна сім’я» слід трактувати як тип сімейної структури, у якій один із батьків – мати або батько – самостійно проживає з однією або кількома неповнолітніми дітьми та несе за них повну відповідальність.

На жаль, офіційна статистика охоплює лише ті випадки, коли один із подружжя мешкає з дитиною (дітьми) окремо від інших родичів, або ж разом з власними батьками чи батьками колишнього партнера, тоді як інші формати спільного проживання, наприклад, коли у вихованні беруть участь бабуся чи дідусь, не враховуються.

Крім того, часто не фіксуються ситуації, коли формально одружені батьки фактично проживають окремо, що по суті також створює ознаки неповної сім’ї. Натомість офіційний облік сімей з одним із батьків іноді включає ситуації, коли, наприклад, одинока мати мешкає разом із батьком дитини чи з іншим партнером.

Класифікація неповних сімей повинна враховувати різні аспекти, зокрема: причини виникнення (розлучення, смерть партнера, народження поза шлюбом тощо); стать батька, який самостійно виховує дитину; структуру родини (кількість дітей, наявність інших родичів, що проживають разом); ступінь участі іншого з батьків у вихованні; стадію життєвого циклу родини, визначену як за віком батька/матері, так і за віком дитини.

Аналіз особливостей соціальної роботи з неповними родинами дозволяє сформулювати низку важливих висновків. Соціологи вважають, що такі сім’ї, де дитину виховує лише один із батьків, не забезпечують повною мірою функціональність, притаманну традиційній сім’ї. Однією з найгостріших проблем, з якими стикаються неповні сім’ї, є недосконаліть механізмів виховання та соціалізації дітей.

Такі родини часто перебувають у скрутному матеріальному становищі, значною мірою залежать від державної підтримки й належать до соціально вразливих груп. Це особливо стосується материнських сімей, на які негативно

впливає сучасна політика у сфері зайнятості: жінки змушені влаштовуватися на низькооплачувану роботу, щоб забезпечити базові потреби родини. Проте останнім часом також зростає кількість неповних сімей, де роль вихователя виконує батько. Ще одним серйозним викликом є стан здоров'я дітей у таких сім'ях.

Дослідження свідчать, що діти з неповних родин частіше страждають на гострі й хронічні захворювання, які можуть мати більш складний перебіг, ніж у дітей із повних сімей. Це пов'язано не лише з наслідками психологічної травми, спричиненої розлученням батьків, але й з низькою медичною активністю самотнього батька або матері, які через брак часу чи ресурсів не завжди можуть належним чином доглядати за дитиною.

У межах нашого дослідження було реалізовано експеримент, спрямований на виявлення неповних сімей, які мають труднощі в соціальній взаємодії, та визначення ефективних підходів до покращення соціальної роботи з такими родинами. Внаслідок проведених заходів вдалося значно покращити рівень внутрішньосімейної взаємодії серед опитаних неповних родин, що підтверджує ефективність цілеспрямованої соціальної підтримки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1.Анголенко В., Тихонова А. Гендерночутливий підхід у роботі з вразливими верствами населення. Харків: ХГПА, 2017. 78 с.

2.Безпалько О. В., Звєрєва І. Д., Кияниця З. П. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації / за заг. ред. І. Д. Звєрєвої, Ж. В. Петрочко. Київ: Фенікс, 2007. 528 с.

3.Білик Н. І. Соціальна робота з дітьми та молоддю: навч. посіб. Львів: Новий Світ, 2021. 296 с.

4.Білозор Т. В., Артеменко І. Є. Особливості соціальної роботи з неповними сім'ями, які виховують дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика.* 2016. №2. С. 76-83.

5.Бондаренко А. І. Психологічні аспекти соціальної роботи з дітьми з неповних сімей. *Психологія і суспільство*. 2021. № 2. С. 38–44.

6. Грабченко А.І., Федорович В.О., Гаращенко Я.М. Методи наукових досліджень. Харків : Центр навчальної літератури, 2009. 144 с.

7. Грач Ю. В., Козаченко С. М., Комар Т. В. Теоретичні та методичні аспекти соціальної діяльності: монографія / за ред. Данильчук Л. О., Л. І. Романовської. Хмельницький: ФОП Цюпак А.А., 2020. Т. 3. 282 с.

8.Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Методологія наукових досліджень. Харків: Центр навчальної літератури, 2019. 368 с.

9. Євтух М. Б., Носко М. О., Грищенко С. В. Соціальна робота в зарубіжних країнах: навч. посіб. Київ, 2016. 169 с.

10. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога: навч. посіб. Київ: Слово, 2008. 240 с.

11. Звєрєва І. Д. Соціальна робота в Україні: навч. посіб. Київ: Знання, 2004. 233 с.

12. Звєрєва І. Д. Соціальна педагогіка: теорія і технології: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 316 с.

13. Звєрєва І. Д. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 336 с.

14.Звєрєва І. Д., Безпалько О. В., Харченко С. Я. Соціальна робота в Україні: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2009. 256 с.

15.Капська А. Й. Соціальна педагогіка: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2011. 488 с.

16.Капська А. Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю. Київ: Знання, 2011. 168 с.

17.Капська А. Й. Соціальна робота: технологічний аспект. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 352 с.

18.Кияниця З. П., Петрочко Ж. В. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч. Ч. І. *Сучасні орієнтири та ключові технології.* Київ, 2017. 256 с.

19.Корнещук В. В., Колодійчук Ю. В., Боделан М. В. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників: монографія. Одеса, 2018. 296 с.

20.Кубіцький С. О. Технології соціально-педагогічної роботи в зарубіжних країнах: навч. посіб. Київ: Міленіум, 2015. 300 с.

21.Лохвицька Л.В. Тлумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи упор. 2-ге вид.,оновл. Тернопіль :Мандрівець, 2017. 232 с.

22.Лукас Дж., Василенко О. Етичні принципи та цінності соціальної роботи. *Соціальна робота в Україні: перші кроки*. Київ, 2000. С. 36–44

23.Лукашевич М. П., Мигович І. І., Пінчук І. М. Соціальна робота в Україні: теоретико-методичні засади: навч. посіб. Київ, 2003. 54–58 с.

24.Мигович І. І. Соціальна робота з неповними сім'ями. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Педагогіка і соціальна робота.* Ужгород, 2000. Вип. 3. С. 127–132.

25.Мигович І. І., Лукашевич М. П. Теорія і методи соціальної роботи: навч. посіб. Київ, 2003. 430 с.

26.Оцінка потреб дитини та її сім'ї / за ред. І. Д. Звєрєвої. Київ: Держсоцслужба, 2010. 144 с.

27.Полтавець В. І. Соціальна робота в Україні: перші кроки. Київ: КМ «Academia», 2000. 236 с.

28.Про соціальну роботу з сім’ями, дітьми та молоддю : Закон України від 21 червня 2001 р. № 2558-III. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text (дата звернення 10.02.2024)

29 Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України. №5462-VI від 16.10.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text. (дата звернення 16.04.2025).

30.Пєша І. В., Галайдюк В. В., Сопівник І. В., Кошук О. Б. Соціальна робота з сім’ями, дітьми та молоддю: навч. посіб. Київ: Компринт, 2023. 450 с.

31.Семигіна Т. В. Вступ до соціальної роботи: навч. посіб. Київ: Фенікс, 2011. 271 с.

32.Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці,соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с

33.Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім’єю: навч. посіб. Київ: ДЦССМ, 2002. 132 с.

34.Тавровецька Н. І. Емпіричне дослідження дитячо-батьківських відносин в неповних родинах. *Науковий вісник ХДУ. Серія: Психологічні науки.* 2013.. 44–47. с.

35.Технології соціально-педагогічної роботи: навч. посіб. / за ред. Капської А. Й. Київ: УДЦССМ, 2000. 372 с.

36.Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика. Київ: ВМУРОЛ «Україна», 2004. 384 с.

37.Чубук Р. В. Прикладні аспекти соціальної роботи з неповними сім’ями .*Вісник ЧНПУ. Серія: Педагогічні науки*. 2017. Вип. 207 с.

38.Шахрай В. М. Технології соціальної роботи : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.

39.Шевченко О. В. Соціальна робота з сім’ями, які виховують дітей з особливими потребами. Київ: Центр навчальної літератури, 2008. 256 с.

40.Юрків Я. І. Методи соціально-педагогічної роботи з дітьми, які зазнали насильства в сім'ї. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2016. С.328–335

Декларація

академічної доброчесності

здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Приліпко Анастасія Владиславівна, студентка 4 курсу, форма навчання денна, факультет соціології та управління, спеціальність «соціальна робота», освітньо-професійна програма «соціальна робота», адреса електронної пошти anastasiaprilipko5852004@gmail.com,

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Технології соціальної роботи з дітьми з неповних сімей» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;
- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;
- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (студент) Приліпко А.В.

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (науковий керівник) Цапліна І.С.